

Hvad et jubilæum kan bruges til

20. juni 1838 – 50 årsdagen for stavnsbåndets ophævelse

Af Birgit Løgstrup

Jubilæet der ikke måtte fejres

Den 5. juni 1838 blev der udstedt en kancelliplakat, at hans majestæt ikke ønskede, at der skulle finde offentlige højtideligheder sted i anledning af 50 årsdagen for stavnsbåndets løsning den 20. juni 1838.

Hans majestæt var Frederik VI, der som ung kronprins havde fulgt den fløj af rådgivere og embedsmænd, som havde arbejdet på stavnsbåndets ophævelse og alle de andre landboreformer.

Ønskede han ikke at blive hyldet for det reformværk, der havde stået så megen begejstring bag? Var han nu som gammel konge blevet træt? Eller var det, som Roar Skovmand skrev i Politikens Danmarkshistorie, af sparsommelighedshensyn, at han ikke ønskede et stort fint jubilæum? Det kunne have været en imponerende afslutning på den enevældige konges fyrstegering. Han døde som bekendt året efter.

Kancelliplakaten af 5. juni indeholder naturligvis ingen nærmere begrundelse for, hvorfor en fest var uønsket, for en enevældig konge behøvede ikke at begrunde sine ordrer. Men der er heller intet i sagsakten i Danske Kancellis arkiv, der

Birgit Løgstrup, f. 1941, arkivar, dr. phil. Har bl.a. skrevet: *Dommer og administrator* (1982), *Jorddrot og offentlig administrator* (1983), *Fra tvang til forsorg. Viborg amts forsorgshjem 1882–1982* (1984), *Bundet til jorden* (1987). I *Bol og By* flg. artikler: *Markdrift og hoveri på Løvenborg 1771–72*, nr. 8 (1974), *Den bortforpagtede statsmagt, Godsejeren som offentlig administrator i det 18. årh.*, 1985:1, *Landsbyfællesskabet i det 18. århundrede. En studie i vider og vedtægter*. 1986:2.

kan lede på sporet. Den indeholder kun den oprindelige ansøgning og en meddelelse fra Kabinettet, at kongen ønskede kancelliplakaten udstedt.¹

Ansøgningen

Anledningen til kancelliplakaten var en ansøgning til kongen om tilladelse til at afholde højtideligheder i alle landets kirker den 20. juni.

»Hin mindeværdige 20. juni til en taknemlig erindring om alle de velgørende frugter, bemeldte vise anordning har forskaffet landets samtlige beboere.«

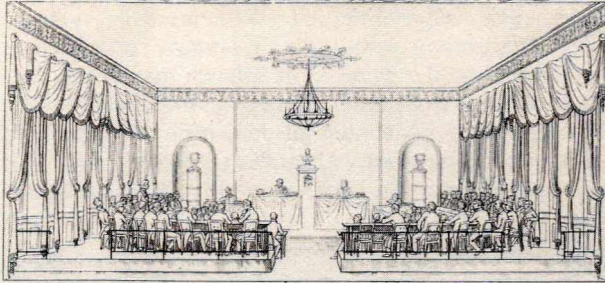
Ansøgeren var sognefoged og lægdsmand Søren Pedersen i Kongens Lyngby på egne og øvrige sognemænds vegne. Ansøgningen var dateret den 28. maj 1838.

Der var lang tradition bag formen for den ønskede højtidelighed. En ny konges tiltræden blev fejret med en gudstjeneste i alle landets kirker. Det samme gjorde et kongebarns fødsel. Jubilæer – som 100 året for enevældens indførelse – blev også markeret på samme måde. Da Christian VI døde i 1746, blev der ringet med klokkerne ved landets kirker i fire timer hver dag i to måneder indtil begravelsen, hvor der ligeledes blev holdt ligprædiken overalt. Det var således ikke en ny form for festlighed, Søren Pedersen foreslog.²

Det kunne måske undre at Søren Pedersen og sognemændene i Kongens Lyngby interesserede sig for, hvad der skulle foregå på landsbasis og ikke blot i deres eget sogn. Svaret på deres ansøgning blev da heller ikke givet med adresse til Lyngby, men som en kancelliplakat, der blev sendt ud over hele landet.

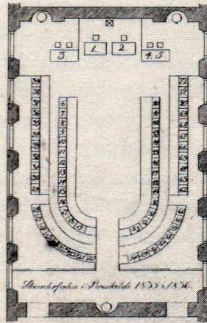
I den forbindelse er det også nyttigt at bemærke ansøgningens datering: 28. maj 1838. Det var ikke en ligegyldig dato. Denne dag fejredes udstedelsen af stænderanordningen af 28. maj 1831, hvor den enevældige konge havde bekendtgjort, at han agtede at indføre en rådgivende stænderforsamling med deltagelse af alle stænder, også bondestanden. En gruppe af begejstrede københavnere med officeren A. F. Tscherning i spidsen havde straks taget initiativet til oprettelse af et »28. maj

Stænderforsamlingen i Roskilde 1855 & 1856

- 1 Den Kongl. Commisarius Conferensraad Vffel.
- 2 Præsidenten Professor Schouw.
- 3 Plads for de Embedsmænd, der maatte vordre den
Kgl. Commisarius tilførendende
/ Odelraad Brack /
- 4 & 5 Forsamlingens Secretærer
Kjellermand Knudsen og Sekretær Nijs.

- 6 Foged Laur. Schmeidt.
- 7 Kammeradvok. Løwenf.
- 8 Kammeradvok. Løwenf.
- 9 Kammeradvok. Løwenf.
- 10 Kammeradvok. Løwenf.
- 11 Foged Laur. Schmeidt.
- 12 Foged Laur. Schmeidt.
- 13 Foged Laur. Schmeidt.
- 14 Kammeradvok. Løwenf.
- 15 Kammeradvok. Løwenf.
- 16 Kammeradvok. Løwenf.
- 17 Kammeradvok. Løwenf.
- 18 Kammeradvok. Løwenf.
- 19 Kammeradvok. Løwenf.
- 20 Kammeradvok. Løwenf.
- 21 Kammeradvok. Løwenf.
- 22 Kammeradvok. Løwenf.
- 23 Kammeradvok. Løwenf.
- 24 Kammeradvok. Løwenf.
- 25 Kammeradvok. Løwenf.
- 26 Kammeradvok. Løwenf.
- 27 Kammeradvok. Løwenf.
- 28 Kammeradvok. Løwenf.
- 29 Kammeradvok. Løwenf.
- 30 Kammeradvok. Løwenf.
- 31 Kammeradvok. Løwenf.
- 32 Kammeradvok. Løwenf.
- 33 Kammeradvok. Løwenf.
- 34 Kammeradvok. Løwenf.
- 35 Kammeradvok. Løwenf.

- 36 Kammeradvok. Løwenf.
- 37 Kammeradvok. Løwenf.
- 38 Kammeradvok. Løwenf.
- 39 Kammeradvok. Løwenf.
- 40 Kammeradvok. Løwenf.
- 41 Kammeradvok. Løwenf.
- 42 Kammeradvok. Løwenf.
- 43 Kammeradvok. Løwenf.
- 44 Kammeradvok. Løwenf.
- 45 Kammeradvok. Løwenf.
- 46 Kammeradvok. Løwenf.
- 47 Kammeradvok. Løwenf.
- 48 Kammeradvok. Løwenf.
- 49 Kammeradvok. Løwenf.
- 50 Kammeradvok. Løwenf.
- 51 Kammeradvok. Løwenf.
- 52 Kammeradvok. Løwenf.
- 53 Kammeradvok. Løwenf.
- 54 Kammeradvok. Løwenf.
- 55 Kammeradvok. Løwenf.
- 56 Kammeradvok. Løwenf.
- 57 Kammeradvok. Løwenf.
- 58 Kammeradvok. Løwenf.
- 59 Kammeradvok. Løwenf.
- 60 Kammeradvok. Løwenf.
- 61 Kammeradvok. Løwenf.
- 62 Kammeradvok. Løwenf.
- 63 Kammeradvok. Løwenf.
- 64 Kammeradvok. Løwenf.
- 65 Kammeradvok. Løwenf.
- 66 Kammeradvok. Løwenf.
- 67 Kammeradvok. Løwenf.
- 68 Kammeradvok. Løwenf.
- 69 Kammeradvok. Løwenf.
- 70 Kammeradvok. Løwenf.
- 71 Kammeradvok. Løwenf.
- 72 Kammeradvok. Løwenf.

Fig. 1. Det officielle billede af stænderforsamlingen i Roskilde så således ud. Øverst bringes det fornemme sceneri med de højeste embedsmænd og forsamlingens sekretærer på den ophøjede tribune med den debatterende forsamling i halvkreds udenom. Tydeligvis taler hvert medlem fra sin egen plads. Den enevældige konge, Frederik VI, troner i form af en buste tydeligt og klart over dem alle. På billedets nederste halvdel angives, hvor hvert enkelt medlem er placeret. (Det kgl. bibliotek, Kort og billedafdeling. Danske historiske blade. Foto nr. 175220)

selskab«, der skulle forberede sine medlemmer til overtagelse af de nye og vigtige opgaver over for staten. Stænderrepræsentanterne skulle vælges, men ikke ved almindelig valgret. Da de skulle debattere og udtale sig om landets vigtigste spørgsmål, var der al mulig grund til at arbejde med bevidsthed og holdning til de nye opgaver. Men Københavns politidirektør, hvis tilladelse var nødvendig til oprettelse af foreninger og selskaber, vovede ikke selv at træffe afgørelsen, men videre-sendte anmodningen til Danske Kancelli. Svaret herfra var et nej, da

»Kancelliet ikke finder sig beføjet til at sanctionere associatio-ner med et sådant politisk formål som det omhandlede.«

Derimod blev det tilladt at fejre årsdagen for stænderanordningen. Det skete den 28. maj og de følgende år, hvor et selskab stod bag afholdelsen af disse majfester. De var i virkeligheden forløbere for de senere grundlovsfester.³

Også den 28. maj 1838 var der blevet afholdt fest på skydebanen i København til ære for indførelsen af stænderforsamlingerne. Assessor T. Algreen-Ussing talte som ved det foregående års fest om offentlighed og orden i rigets finanser – altså et centralt emne for statens ledelse. Ligesom også den unge jurist Orla Lehmann holdt en af sine flammende taler. N. F. S. Grundtvig havde til denne lejlighed skrevet en lang sang med titlen »Den frie danske bondes vel«. Der var ikke sparet på kongerøgelse i Grundtvigs sang, men der var også andet:

Bondemand, som frit kan flytte,
Tale højt sin sag.
Han er rigets frihedsstøtte
Under kongeflag,
Sule skjøn med liv og mæle,
Som kan hus og hal besjæle.
Med forstand på arvefæste,
Ja, på »fælles bedste«!

Naturligvis vidste man ved hoffet, hvad der var foregået på maj-festen. Om ikke andet så bragte Københavnsposten et referat af begivenheden.⁴

Vi kan ikke med sikkerhed vide, om sognefoged Søren Pedersen fra Lyngby havde været med til festen. Men det er ganske påfaldende, at hans ansøgning er dateret samme dag.

Der har imidlertid ikke hersket tvivl om, at hans ansøgning skulle opfattes som en videreførelse af den festepidemi, der var sat igang med maj-festerne.

Festen der blev holdt

Det var kun en *offentlig* højtidelighed, der var blevet forbudt med kancelliplakaten af 5. juni 1838. Derfor udsendte Søren Pedersen og forhenværende sognefoged i Utterslev Rasmus Christensen personlige indbydelser til at fejre 50 årsdagen ved en fest på Bellevue den 20. juni 1838. Hvordan og til hvem indbydelsen blev sendt, ved vi ikke. Men ifølge referatet af festen i Københavnsposten fredag den 22. juni deltog 70 bønder og landmænd og omtrent lige så mange københavnere i festen. Referatet er ikke underskrevet, men Orla Lehmann, der deltog i festen, var i 1835 blevet medarbejder ved bladet. Hans egen tale ved festen har også fået langt den fyldigste omtale. Så mon ikke han også har skrevet referatet i bladet?⁵

Under festen blev der bragt hilsener, sunget sange og holdt flammende politiske taler. Det skete inden for rammerne af skåltaler, hvor talerne skulle motivere en skål. Det blev til mange taler – 15 ialt – afbrudt af sange og en deputation af borgere fra København, der ville bringe bønderne deres hyldest på denne deres festdag. En understregning af de liberale reformtilhængeres ønske om en tæt alliance mellem borgere og bønder.

Sangene var skrevet af student F. Barfod, Grundtvig og en husmand Peder Jensen fra Viby mark ved Århus – den sidste sang hed »Til erindring om stavnsbåndets opløsning«, men er desværre ikke aftrykt.⁶

Også borgerdeputationen fra København medbragte en sang til lejligheden.

2. Hvor plov og harve agren furer,
Hvor høet krydrer friske vang,
Ei længer lumske foged lurer.
Svøben er brændt, den trædske svang.
Den træl, hvem herremanden kued,
Og stolte junker håned kåd,
Han sidder nu som mand i folkets råd.

4. Men til den tak vi her har tolket,
Håbet, som rolig blomst, sig snor,
Den ånd, der skal besjæle folket,
Ikkun i frie hjerter bor.
Ja, herligt håbet sig udfolder,
Hvor bonde, borger sammen stå.
Der almenånden snart vil rødder slå.

Fortidens kuede bonde sad nu i folkets råd, hvor bonden og borgeren skulle stå sammen. Det var budskabet i københavnernes hyldest.

Skåltaler

Formålet med jubilæumsfesten fremgår af de skåltaler, som tilsyneladende efter en fast plan blev mødets ledetråd.

1. *skål* blev udbragt af den ene af festens to indbydere, forhenværende sognefoged Rasmus Christensen. Den gjaldt naturligvis hans majestæt kongen, der i sine unge år med begejstring havde sørget for forbedring af bondestandens kår. Men den største velgerning havde kongen dog udøvet på sine ældre dage, hvor han havde givet bonden plads i statens store råd, sagde Rasmus Christensen. Der blev således allerede ved mødets begyndelse trukket en tydelig forbindelse mellem landboreformerne i det 18. århundrede og de rådgivende stænderforsamlinger, som var samtidens brændende politiske sag. Den forhenværende sognefoged kunne dog ikke lade være med at starte sin tale med en undskyldning for sig selv. Han havde altid sat en ære i at blive en god bonde, men han havde dog aldrig drømt om, at han ved en lejlighed som denne skulle komme til at føre ordet for sin stand.

2. *skål*. Mens den første skål var vendt mod fortiden, udbragte mødets anden indbyder, sognefoged Søren Pedersen, den næste skål for prins Christian. Han var den kommende konge, som forhåbentlig ville låne øre til folkets retfærdige ønsker – underforstået som de kom til udtryk på stændermøderne. Stændernes kompetance var jo kun rådgivende, så der kunne være grund til at fremsætte dette fromme ønske om indflydelse i den enevældige stat.

3. *skål* lå i forlængelse af den forrige og var rettet mod selve institutionen stænderforsamlingen. Den blev atter udbragt af Rasmus Christensen, som håbede, at de retfærdige ønsker, der endnu stod tilbage til bondens bedste, ville blive opfyldt. Han håbede, at stænderne ville være lydhyre overfor medborgernes stemme. I moderne sprogbrug ville det være et ønske om åbenhed over for vælgernes ønske og synspunkter.

4. *skål* blev atter vendt mod fortiden. Søren Pedersen mindedes de mænd, der havde rådgivet kongen om grundvolden til bondestandens opkomst: Bernstorff, Reventlow og Colbjørnsen.

5. *indslog* var oplæsning af et brev fra Peder Rasmussen i Pederstrup på Lolland, der selv var forhindret i at være tilstede. Hans ønsker for bondestandens fremgang gik atter på en kommende reformlovgivning. Han ønskede, at de sidste snærende bånd på bondestanden måtte løses til gavn for hele landet. Peder Rasmussen havde sendt 60 rbd. med, som det første bidrag til en indretning til bondestandens fremme. Det fremgik ikke, hvad han selv havde tænkt sig med gaven. Det var nok ikke en regulær kampfond, for han overlod den nærmere planlægning til øvrigheden og udvalgte mænd fra amtet. Hvis der ikke kunne findes anvendelse for pengene, skulle de bruges til fattigvæsenet i giverens hjemsohn. Trods det usikre formål blev der straks sendt en liste rundt i forsamlingen, hvorpå bidragydere kunne tegne sig. Resultatet af indsamlingen fremgår desværre ikke af Københavnspostens referat.

6. *skål* udbragte prokurator Balthazar Christensen for sammenholdet mellem borgere- og bondestand. »Kun ved stærk og virksom sammenslutten af alle deres kræfter kunne de i sandhed vorde mægtige og lykkelige.«

7. *skål* blev udbragt af professor C. N. David med ønsket om, at den danske bonde måtte erkende sin betydning for samfundet. Bondes selvfølelse måtte styrkes. Som indledning hertil fremhævede han det forkastelige i, at landets forsvar stadig hvilede på bondestanden alene. Altså almindelig værnepligt.

8. *skål* blev udbragt af husmand Peder Jensen fra Viby mark

ved Århus. Han præsenterede udtrykkeligt sig selv som den eneste jyske bonde, der havde den ære at være tilstede ved »denne skønne forsamling«. Hans skål gjaldt ønsket om, at de fattige husmænd skulle blive i stand til at dyrke deres småloder, så de kunne leve af dem. Dertil krævedes, at deres hoveri-forpligtelse blev lettet. Der var daglejere nok til at overtage deres arbejde. Som et konkret middel til at fremme husmandens eget landbrug påpegede han, at det var bedre for fattige bønder at pløje deres jord med køer i stedet for at leje heste hertil. Peder Jensen bragte således med sin konkrete tale en lugt af muld og jord ind i den fine forsamling. Han sluttede da også med at takke »for den ære, der var vederfare ham, at han som en ringe mand, nød så megen godhed iblandt fremmede folk.«

9. skål blev udbragt af student F. Barfod for det frie ord. Det var lempelsen af censuren i midten af det 18. århundrede, der havde startet den oplysningsbevægelse, der førte frem til landboreformerne. Hans håb var, at den frie presse atter ville tjene bondestanden som i forrige tider. Der kunne nemlig atter spores »et frimodigt og mandigt sprog« i samtidens presse. Der var kredse, som var bange for, at bonden ikke kunne tåle at få så megen sandhed at vide. Man frygtede, »at bonden ville blive krakilsk, koldhøgen og Gud ved hvad, hvis han blev for klog.« Men sandheden og frihed for ordet var det bedste middel for samfundet. Hans skål gjaldt derfor det levende – friske, det besindige – djærve, det frimodige – mandige ord.

10. skål blev udbragt af den juridiske kandidat Orla Lehmann for det arbejde, der stod for at skulle udføres til gavn for bondestanden. Det var naturligt at føle glæde og taknemmelighed for de reformer, der var udført. Men man ville dog fejlfortolke dagens/jubilæets betydning, hvis man blev hængende ved fortidens minder i stedet for at koncentrere sig om fremtiden. Her blev det altså sagt meget tydeligt, hvad formålet med jubilæumsfesten var, at diskutere, at motivere, at fremlægge synspunkter på reformpolitikken i det fremtidige arbejde for bondestanden på stænderforsamlingerne.

Så fulgte de konkrete punkter i hurtig rækkefølge i Orla Lehmanns tale: Indførelse af almindelig værnepligt, hoveriets ophævelse, jagttrettens indskrænkning, tiendevæsenets afløs-

Fig. 2. Corsaren 1840–41 havde et ganske andet billede af stænderforsamlingen end det officielle. Her bragte hver deputeret sit ønske til den fælles kiste. Det bemærkes, at trykkefrihed og skattebevillingsret var særligt fremhævet.

(Det kgl. bibliotek, Kort og billedafdeling. Danske historiske blade. Foto nr. 173467)

ning, men dog først og fremmest indførelse af den fulde og uindskrænkede ejendomsret for hver bonde, gårdmand eller husmand i hele landet.

Efter Orla Lehmanns opfattelse var godsejerne slet ikke i besiddelse af den fulde ejendomsret til deres bøndergods. De var kun herlighedsejere, fordi der var så mange indskrænkninger i deres ejendomsret. De kunne ikke lade bøndergodsets jord ligge udyrket hen. De kunne ikke bortforpagte den på åremål eller på de vilkår, de ønskede. Derfor var der heller ikke tale om at fratage godsejerne deres jord og give den til bønderne. Jorden tilhørte allerede bondestanden. Det var blot et spørgsmål om at fordele den ud til de enkelte medlemmer af standen. De ydelser, fæsterne hidtil havde ydet til godsejerne, indfæstning, landgilde o.s.v., måtte ansættes til en fast prioritet i ejendommen, hvoraf bonden skulle svare renter i fremtiden. Den store bondesag ville ikke være ført igennem, før end alt bøndergods var overdraget til frie selvejeres frie rådighed. Det var det revolutionære budskab på denne jubilæumsfest.

Orla Lehmann var også den taler, der kom tættest på en kritik af regeringen, da han sagde:

»Som erindret nytter det intet med fromme ønsker og tomme forhåbninger. Og det havde derfor vist smertet alle, at regeringen intet andet havde, med hensyn til de vistnok meget beskedne begæringer, som stænderne havde fremsat angående selvejendoms fremme.«

Meningen var tydelig, at regeringen kun havde haft fromme ønsker og tom snak over for stændernes begæringer om selveje.

11. *skål* blev udbragt af overretsassessor T. Algreen-Ussing for anerkendelsen af bondestandens værd og betydning. Altså bondestandens ligestilling med de øvrige stænder. Som billede på den manglende ligestilling fremhævede han tiltaleformerne. Mens der blev sagt »De« til alle andre, måtte bønderne uden videre nøjes med et »Du«. Så faldt de senere så berømte ord:

»Hvad i al verden berettigede fuldmægtigen hos amtmanden, eller contoirtjenesten på amtstuen, eller enhver stumpskødet skriverdreng hos herredsfogeden på sådan måde at tiltale den frie odelsbårne bonde? Det forekom ham, at følte bonden sig, som han burde, da ville han vide at feje en sådan lille penneslikker (til side).«

Men det var netop den første og måske største hindring for ligestillingen, at bonden ikke selv følte sit værd og sin betydning. Det fysiske stavnsbånd, der hvilede på bonden, var blevet brudt, men tilbage stod et åndeligt stavnsbånd. Algreen-Ussing sluttede med følgende verselinier fra Grundtvigs sang om bondefriheden:

Bondemand, som frit kan flytte
Han er rigets frihedsstøtte.

12. *skål*. Den direkte omtale af fremtidens bondesag fik Baltazar Christensen til at ønske, at kronen ikke måtte mangle rådgivere af samme frisind som en Bernstorff og en Reventlow.

13. *skål*. Omtalen af Bernstorff og Reventlow førte professor C.

N. David til at rette opmærksomheden mod den nulevende Christian Reventlow til Christianssæde. Gennem sit arbejde for bondestanden havde han vist, at hans faders ånd levede i ham. Han havde arbejdet for at hæve det bånd, der endnu hvilede på bønderkarlene, nemlig forpligtelsen til at tage fast tjeneste, selv om de selv måtte ønske at tjene til føden ved daglejarbejde. Derfor udbragte professor David en skål for bønderkarlenes emancipation – eller frigørelse.

14. skål. Den sidste skål blev udbragt for kammerråd J. C. Drewsen, der var distriktets stænderdeputeret. Han var på grund af en udenlandsrejse forhindret i at deltage i jubilæumsfesten, men han havde altid vist sig som en sand og begejstret bondeven.

Festen sluttede med, at assessor Algreen-Ussing udbragte forsamlingens tak til præsidiet.

Mødets talere

Det var de unge nationalliberale, der stod frem på festen. Kun overretsassessor Algreen-Ussing var på daværende tidspunkt medlem af Østifternes Stænderforsamling. De andre talere var unge akademikere: Cand. jur. Balthazar Christensen og cand. jur. Orla Lehmann. Der var professor i statsøkonomi C. N. David og birkedommer Fr. Knudsen. De blev alle senere medlemmer af Østifternes Stænderforsamling, Fr. Knudsen i 1844 og de øvrige i 1842. Endelig havde Frederik Barfod, der stadig var student, også ordet ved jubilæumsfesten. Ingen af disse akademikere havde tilknytning til bondestanden.

Men også bondestandens egne folk var med i talerrækken. Der var naturligvis de to indbydere fra Nordsjælland. Men også en jysk husmand var som omtalt rejst hele vejen fra Århus til Bellevue med sang og en tale. Peder Rasmussen fra Pederstrup var ikke kommet selv, men havde sendt et brev. De tre tilstedeværende var tydeligt benovede over al den ære, der var overgået dem. Det er vanskeligt at sige noget sikkert om, i hvor høj grad de har været styret af de nationalliberale. Peder Jensens anvisning på at pløje med køer i stedet for heste har ganske givet ikke været planlagt. Dertil falder den alt for

meget ved siden af den tydelige linie, der kan spores i mødets strategi.

Mødets strategi

Skåltalerne vekslede mellem fortid og fremtid. Ingen kunne være i tvivl om, at det var stændermøderne, det gjaldt. De første talere havde i generelle vendinger peget på retningslinierne for det kommende reformarbejde, der skulle udføres af borger og bonde i samarbejde på stænderforsamlingerne. Men derefter fulgte anvisninger på de konkrete reformer.

Bondesagen

Hovedtemaet var naturligvis de fortsatte reformer for fæstebønder – og husmænd. Dette tema var som omtalt blevet anslået i generelle vendinger af bondestandens egne repræsentanter på jubilæumsfesten. Efter de første reformer i 1780'erne og 1790'erne var reformbevægelsen gået i stå.

Fæstevæsenet bestod stadig på de godser, hvor fæsterne på grund af pengemangel eller godsejernes modvilje ikke havde været i stand til at købe deres gårde til selveje. Hoveriet var ganske vist blevet fastsat i 1790'erne ved forhandling mellem godsejere og fæstere med hoverikommissionernes mellemkomst, men det kunne stadig være en tyngende byrde for fæstegårdmænd og -husmænd. Stavnsbåndet var vel blevet ophævet, men militærtjenesten, som det havde været forbundet med, hvilede stadig udelukkende på bønderkarlene. Tiendeydelserne til kirke og præst var stadig en irriterende byrde på landbruget. Og frem for alt var selvejet ikke blevet gennemført fuldtud.

Til gengæld var fæstevæsenet også stadig forbundet med en række ældgamle beskyttelseslove for bønderne, der af flere godsejere følte som snærende begrænsninger i den fulde økonomiske udnyttelse af deres ejendom. Ikke mindst følte den langsommelige retsforfølgelse af forsømmelige fæstere som urimelige foranstaltninger, der blot tjente til at ødelægge fæsteejendommene endnu mere. Der var således set fra godserside behov for en opstramning af forholdene.

Stænderforsamlingerne havde derfor i 1836 fået forelagt et lovforslag om udpantningsret for godsejere for manglende afgifter og ret til at pålægge bønderne en bestemt driftsplan for deres fæstejord. Det førte til en lidenskabelig diskussion i stænderforsamlingerne, hvor modstanderne måtte forsvare bønderne mod beskyldninger for skødesløshed og dovenskab. Det var, hvad nogle godsejerrepræsentanter havde set som et resultat af landboreformerne. Det havde fået følgende svar fra Algreen-Ussing:

»en ubeføjet beskyldning mod den lovgivning, der var mindesmærket for Reventlow, Colbjørnsen og så mange andre bondevenner, hvis navne aldrig vil uddø i Danmarks historie.«

Men et lille flertal støttede regeringens forslag, som blev lov i 1838, dog uden de tvungne driftsplaner.⁷

I Viborg stænderforsamling var der rejst spørgsmål om almindelig værnepligt ud fra ønske om at styrke forsvaret. Den vestjyske bonde Jens Kirk havde støttet forslaget ud fra lighedstanken. Det var efter hans opfattelse ikke rimeligt, at bonden skulle væрге andre mænd, der efter naturens lov havde samme pligt som han til at stå i krigernes række. Almindelig værnepligt blev dog først gennemført i 1848.

Stænderforsamlingerne var blevet bestormet med andragender om hoveriets ophævelse. Men gennemførelsen heraf opfattedes af flertallet på stænderforsamlingerne som et alt for stærkt indgreb i godsejernes ejendomsret. Der kunne derfor ikke skabes flertal for at anmode kongen om lovgivningsinitiativer i denne retning.

Trykkefriheden

Der havde eksisteret ytringsfrihed i Danmark siden 1770, selvom den var blevet betydeligt indskrænket i 1799. Den forsigtige kritik af samfundssystemet i de nye liberale aviser i 1830'erne havde fået Frederik VI til at overveje en yderligere stramning af trykkefrihedsloven. Rygtet herom havde resulteret i omfattende adresser til kongen fra borgere i København og flere provinsbyer. Også stænderforsamlingerne havde i 1836 udtalt sig mod en stramning af censurbestemmelserne, men den 1. november 1837 gennemførte kongen alligevel sit

Fig. 3. Det var ikke kun i Danmark, at reformbevægelsen rørte på sig. Som det ses på dette satiriske stik: »Quodlibet af 1831 – De mærkeligste sygdomme i året 1831«, skete det samme i Vesteuropa og Sydamerika. Men den anonyme ophavsmand så sig nødsaget til at kalde sit billede »Slemartet gulsot«, for der var jo ikke fuld ytringsfrihed i Danmark. På skiltet midt i billedet står der: Cabinet af Befriere, Folkevenner, Patrioter, Radicalister, Constitutions – Magere.
(Det kgl. bibliotek, Nyeste Morgenpost 1831, Foto nr. 168564)

forehavende. Et trykkeforbud kunne dog stadig indbringes for domstolene. Dette var baggrunden for, at student Fr. Barfod havde holdt sin skåltale for det frie ord. Men han omtalte ikke alle de nutidige anslag mod trykkefriheden. Dem kendte alle tilhørerne udmærket. I stedet fremhævede han den betydning, ytringsfriheden i det 18. århundrede havde haft for de landboreformer, som jo var festens genstand. Men ingen af tilhørerne kunne være i tvivl om Barfods formål med sin tale.⁸

Husmænd- og karlespørgsmål

Det er den almindelige opfattelse, at de liberale kun bekymrede sig om gårdmændenes sag og lod husmænd og bønderkarle bære byrderne. Derfor er det interessant at bemærke, at det ikke var tilfældet ved denne jubilæumsfest. Husmanden

Peder Jensen fremlagde selv sit ønske om, at husmændene skulle kunne leve af deres jordlodder. Orla Lehmann pointerede udtrykkeligt, at selvejet skulle være for både fæstehusmænd og -gårdmænd. Professor C. N. David udbragte som tidligere omtalt en direkte skål for bønderkarlenes frigørelse, så de ikke var tvunget til at tage fast tjeneste for ikke at blive straffet som løsgængere.

Synet på bondestanden

Hvilken opfattelse af samtidens bønder kom da til udtryk ved 50 års jubilæet? Arrangørerne har tydeligt ønsket at fremstille bønderne som ligeværdige medlemmer af stændersamfundet. De to sognefogeder stod som indbydere til festen og indledte rækken af skåltaler. Der taltes meget om et samarbejde mellem borger og bonde. Hele intermezzoet med Københavnerdeputationen understregede dette ønske. Men flere af indlederne kom i deres iver for at påvise nødvendigheden af nye reformer til at male bondens undertrykkelse i mørke farver.

Professor C. N. David startede sin første tale med at henvise til den »ved århundreders tryk forkuede bondestand«.

Regeringsemdsmanden T. Algreen-Ussings skål var direkte rettet mod bondestandens ligestilling med de øvrige stænder. Hele hans tale sigtede mod at vise den nedværdigende behandling, bønderne mødte hos andre folk – først og fremmest fra embedsmændene. Det er i hvert fald fra denne verden, han hentede sine eksempler på den uanstændige »du« tiltaleform. En medvirkende årsag var imidlertid, at bondens egen selvfølelse lå på samme niveau. Algreen-Ussing fortsatte:

»Bonden bør føle sit værd og sin betydning. Det vil give dem kraft og mod og vække dem af den dvale, hvori han endnu så ofte ligger.«

Naturligvis var det sagt af en ven i den bedste mening. Men det var alligevel en ganske alvorlig nedvurdering, som ikke bøndernes fjender kunne have udtrykt værre. Formålet var naturligvis godt – som Algreen-Ussing udtrykte det lidt slagordsagtigt: at løse det åndelige stavnsbånd, ligesom det fysiske stavnsbånd var blevet brudt.

Fr. Barfod argumenterede i sin skål for det frie ord mod den

Fig. 4. Det er ikke en heroisk opfattelse af den danske bondestand, der kommer til udtryk på dette stik fra 1831. Den traditionelle majstang er blevet pyntet med gode mad- og drikkevarer, som de dansende har forsynet sig så rigeligt af. Tittlen er »Bonedårskab«, men satiren er dobbeltbundet.

(Det kgl. bibliotek, Nyeste Morgenpost 1831, Foto nr. 168564)

opfattelse, at bonden ville tage skade af at høre sandheden. Han ville ifølge modstanderne blive »krakilsk, koldhøgen og gud ved hvad, hvis han blev for klog«. Men Barfod viste, at den opfattelse delte ingen bonde. Barfod selv var også overbevist om, at den rene sandhed var til bedste for alle. Der var således intet formynderi i hans holdning til bønderne.

Festens formål

Formålet med festen på Bellevue var tydeligvis at bringe et indlæg i samtidens politiske debat. Ved at mindes de herlige reformer fra 1788 skulle der ruskes op i tilhørerne, så de blev bevidste om samtidens politiske situation. Oppositionen på stænderforsamlingerne skulle styrkes. Det skulle ske ved at vække og opildne opinionen uden for stænderforsamlingerne.

Det var ikke blot de tilstedeværende, der var genstand for propagandaen. Mødet blev også refereret i aviserne. Det lange referat i Københavnsposten har været omtalt. Selv Viborg Samleren bragte den 29. juni 1838 en lille notits om højtideligholdelsen af 50 årsdagen for stavnsbåndsløsningen på Bellevue. I modsætning til Københavnsposten bragte den intet referat, men fæstnede sig blot ved, at to bønder stod som indbydere til festen, og at de to sognefogder Søren Pedersen og Rasmus Christensen præsiderede. Denne tydelige propagandaeffekt havde altså virket efter hensigten.

Andre markeringer af 50-års jubilæet

Den 26. juni bragte Viborg Samleren midt mellem alle sine andre indenlandske efterretninger et brev fra Fyn, dateret den 20. juni.

»den dag på hvilken for halvtredsindstyve år siden frihedens morgenrøde begyndte at lyse over Danmarks bondestand ved stavnsbåndets løsning.«

Nyhedsbrevet fortalte om en række sammenkomster rundt i landsbyerne på Fyn, hvor beboerne samledes, gamle og unge, husbonde og tyende, for at hylde den gamle konge for det frihedsværk, han havde påbegyndt i sine unge dage.

Man havde heller ikke her glemt »de hedengangne ædlinge, der medvirkede til bondens uddrivelse af trællestand og trælle-sind.« De ældre fortalte de unge, hvor sørgelige forholdene havde været i deres unge dage sammenlignet med de kår, de unge levede under nu i slutningen af 1830'erne. Her er fortidens samfundsorganisation blevet malet i mørke farver, dels for at gøre indtryk på samtiden, dels for at understrege, hvor herligt vidt samtiden var nået.

Men jubilæet benyttedes også til en fridag mange steder på Fyn, skrev korrespondenten. Og som ved så mange andre lejligheder i bondesamfundet endte festlighederne med dans og »anden passende lystighed.«

Viborg Samleren nævnedes ligeledes under den 29. juni, at det københavnske skydeselskab og det danske broderskab havde fejret stavnsbåndsjubilæet med stor højtidelighed. Men der bringes ingen oplysninger om festligheder i Viborg Samlerens eget område.

En særlig markering af jubilæet foretog N. F. S. Grundtvig, idet han netop den 20. juni 1838 startede sine offentlige aftenforelæsninger »Mands minde« på Borchs kollegium i København. Var det en tilfældighed, at forelæsningsrækken begyndte netop denne dag? Student Frederik Barfod var også med her, selv om han samme dag også havde deltaget i festen på Bellevue. Han sendte et referat af begivenheden til Københavnsposten, hvor han stærkt understregede datoens betydning.

Temaet for forelæsningerne var de politiske begivenheder i ind- og udland i perioden 1788–1838 – i mands minde. Den vurderingsramme, der blev lagt for begivenhederne, var den begyndende frihed med stavnsbåndets ophævelse i 1788 til dens foreløbige kulmination med stænderforsamlingernes indførelse – disse folkeråd, som Grundtvig kaldte dem. For at støtte det folkelige element i stænderforsamlingerne over for de lærde var det efter Grundtvigs opfattelse nødvendigt at starte en folkelig højskole, hvor folkets modersmål var eneher-skende. Skolens formål skulle være at oplyse folket om dets egen natur, dets fædreland og dets forfatning. I Grundtvigs lidt svulstige stil lød det:

»Ja, mine herrer, alt hvad der i de sidste halvtredsindstyve år under Frederik den sjettes faderlige styrelse er sket til bon-

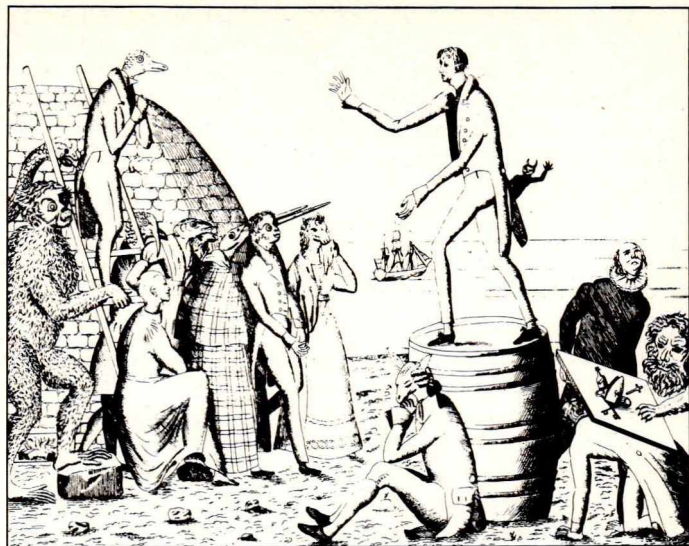

Fig. 5. Det er ikke lykkedes at finde illustrationer fra N. F. S. Grundtvigs Mands Minde-forelæsninger i 1838. Men i 1831 havde kandidat Jak. Kr. Lindberg holdt nogle tilsvarende offentlige forelæsninger på Kalkbrænderigrunden nord for København, efter at han var blevet afskediget fra sin stilling som lærer ved Metropolitanskolen. Også han kæmpede som Grundtvig mod de rationalistiske præster i statskirken. Tilsyneladende var Grundtvig også til stede ved Lindbergs forelæsninger, i hvert fald hvis vi skal tro denne satire med titlen »Tidsånden«.

(Det kgl. bibliotek, Kort og billedafdeling. Historiske blade. Foto nr. 168563)

destandens opkomst, til modernålets ædling og bedre dyrkelse, til folkeåndens oplivelse og folkehjertets vederkvælgelse, det er lige så mange fremskridt til borgerlig lyksalighed. Og det er ikke blot mig, det er hele den oplyste verden, der kalder to af disse skridt kæmpeskridt, nemlig stavnsbåndets løsning 1788 og oprettelsen af det folkelige statsråd 1834.«

Og så fortsætter Grundtvig med at udvikle sine højskoleideer, som i slutningen af 1830'erne havde et ganske klart politisk sigte.⁹

Måske er der også afholdt andre jubilæumsfestligheder. Det

ville en gennemgang af flere aviser ganske givet afsløre. På det foreliggende grundlag må det imidlertid konstateres, at jubilæet i højere grad blev en københavnerbegivenhed, end sognefoged Søren Pedersen havde tænkt sig med sin oprindelige ansøgning til kongen om festgudstjenester i alle landets kirker. Referatet fra Fyn tyder dog på flere lokale fester i denne landsdel.

Sammenfatning – eller hvorfor kongen sagde nej

Det var som omtalt ikke muligt ud fra sagsakterne i Danske Kancelli at se, hvorfor dette ret så uskyldige ønske om gudstjenester over hele landet i anledning af stavnsbåndsjubilæet ikke kunne imødekommes. En nøjere gennemgang af den private fest på Bellevue, som trådte i stedet for den oprindelige plan, har imidlertid afsløret, at festen blev benyttet til at opdne til nye reformer. Talerne var naturligvis fyldt af ærbødighed og taknemmelighed over for Frederik VI. Men det gik som en rød tråd gennem alle indlæggene, at reformerne ikke måtte blive stående ved resultaterne fra 1788. Mange vigtige sager stod tilbage at løse, inden reformarbejdet var afsluttet. Der var en tydelig opbakning af oppositionen på stændermøderne, der hidtil havde været i mindretal. Måske har kongen og hans rådgivere været klar over, at jubilæet kunne bruges på denne måde. Man har i hvert fald været utryg ved at slippe for mange kræfter løs i den politiske situation, hvor der allerede havde været bragt »upassende« indlæg i pressen. Denne opposition skulle ikke have for megen vind i sejlene. Derfor sagde kongen nej. Alligevel blev stavnsbåndsjubilæet 1838 brugt i samtidens politiske debat.

Noter

1. Roar Skovmand: Folkestyrets fødsel 1830–1870. Politikens Danmarkshistorie, bd. 11, København 1964, s. 184. RA, Danske Kancelli, 2. dept. nr. 349, 5.6.1838 med indlæg.
2. Det sidste fortæller Anders Sandemand i sine optegnelser under 1746, LAA, amtslæge Lausten Thomsens privatarkiv.
3. Af Anthon Frederik Tschernings efterladte papirer. I, udgivet af hans efterlevende familie, København 1876, s. 289 ff.

Samme sted er der også aftrykt eksempler på flere fremtrædende personers reaktioner på indbydelsen til 28. maj festlighederne. Flere var ganske opfindsomme til at finde på undskyldninger for ikke at deltage.

4. Hans Jensen: De danske stænderforsamlings historie, 1830–1848, 2. del, København 1934, s. 107 og 159. Svend Grundtvig: N. F. S. Grundtvigs poetiske skrifter, VI, København 1885, s. 182 ff.
5. Københavnsposten, redigeret af J. F. Gjørdwad, 12. årgang, fredag den 22. juni 1838. Referat af 20. junifesten er benyttet som kilde til det følgende – suppleret med Dansk biografisk leksikons oplysninger om deltagerne.
6. Ifølge udgivelsen af Grundtvigs sang »Bondefriheden« til majfesten 1838, jvf. note 3, blev kun 2. og 6. vers af denne sunget ved stavnsbåndsfesten. Men professor C. N. David henviste i sin tale udtrykkeligt til det vers, de netop havde sunget om »Bonden, som nu frit kan flytte« – og det havde nr. 5 i udgaven.
7. Vedr. reformdiskussionerne på stændermøderne se Hans Jensen i Schultz Danmarkshistorie, IV, København 1942, s. 437 ff og hans store værk om de danske stænderforsamlings historie I og II, se note 3.
8. Frederik Barfod blev selv ramt af censurloven i 1841 med en dom på 1 års censur, og igen i 1846 på 5 års censur. Som medlem af den grundlovgivende rigsforsamling fik han grundlovsudkastets paragraf om trykkefrihed skærpet, så den fastslog: »Censur og andre forebyggende forholdsregler kunne ingen sinde på ny indføres.« Politikens Danmarkshistorie, bd. 11, s. 154 ff. og Dansk biografisk leksikon.
9. N. F. S. Grundtvig: Mands minde, 1788–1838. Foredrag over det sidste halve århundredes historie holdt 1838, København 1877, s. VI ff., 44 ff. og 489 ff. Poul Dam: Politikeren Grundtvig, Århus 1983, s. 15 ff.